

נייר עמדה

דין וחשבון הוועדה לבחינת מדיניות המשרד בנושא הוצאה של ילדים למסגרות חוץ-ביתיות ונושא הסדרי ראייה

(ועדת סילמן)

מוגש על ידי

פיליפ מרכוס, שופט בית משפט לענייני משפחה ירושלים (בדימוס)

פתח דבר

שימשתי שופט במשך 17 שנה בירושלים, ומאז פתיחת בית המשפט לענייני משפחה בירושלים בשנת 1997 ועד לפרישתני בשנת 2012, טיפלתי אך ורק בתיקי משפחה. עוד לפני שמוניתני שופט, הופעתי כעו"ד פרטי בהליכי משפחה ונוער רבים.

משום כך צברתי נסיון רב בתיקים בהם נדון עתידם של ילדים, ובכלל זה תיקי משמורת או החזקת הילד וביקורים¹ אגב פירוד בין הורים, תיקי אימוץ, כולל הכרזת ילד בר אימוץ, והליכים של קטינים נזקקים וכו'.

פקידי סעד (שעתה קרויים עובדים סוציאליים על פי החוקים השונים) היו מעורבים בהליכים אלה, הן כבעלי דין (כגון בהליכים על פי חוק הנוער (טיפול והשגחה), התש"ך-1960 (להלן – חוק הנוער) ועל פי חוק אימוץ ילדים, התשמ"א – 1981 (להלן – חוק האימוץ), והן כנותני תסקירים על פי חוק הסעד (סדרי דין בענייני קטינים, חולי נפש ונעדרים), התשט"ו-1955 (להלן – חוק סדרי דין). גם מיניתני אותם למלא תפקידים על פי סעיף 19 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962 (להלן – חוק האפוטרופסות). נעזרתי גם בעובדי יחידת הסיוע של בית המשפט, והופיעו בפני עורכי דין מהלשכה המשפטית של המשרד.

מאמרי בעניין בית המשפט לענייני משפחה הוזכר בעמ' 25 לדו"ח הוועדה.

יש להדגיש כי, על פי סעיף 6 לחוק בית המשפט לענייני משפחה, התשנ"ה-1995, בית המשפט לענייני משפחה הדן במשפחה מסויימת מקבל סמכות לדון בכל הליך על פי חוק הנוער בנוגע לילדי אותה משפחה, במקום בית המשפט לנוער. על ידי כך שופט משפחה יוכל לדון בכל ענייני המשפחה בצורה הוליסטית, וגם נמנע בזבוז זמן שיפוטי ונמנעת האפשרות של החלטות שיפוטיות סותרות.

לכן רואה אני את עצמי מוסמך להעיר הערות ולהציע הצעות בעקבות דו"ח ועדת סילמן. הדו"ח מצביע על הצורך בשינויים בתחומים רבים; אך אפתח ואציין, על בסיס מחקר על פסקי-דין זרים, עיון בדברי חקיקה, ביקורים

---

¹ דו"ח ועדת שניט דן בחלק מהעניינים האלה, אך במאמרי מחוייבויות הוריות: ניסוח הפרדיגמה החדשה ליחסי הורים-ילדים, שניתן להשיג באתר www.philip-marcus.com אני בוחן את מצב הנוכחי ומציע כיצד לשפר אותו. אולם בנייר העמדה הנוכחי, אני משתמש המונחים המקובלים כעת בישראל.

בבתי משפט והשתתפות בכנסים במדינות רבות למדי, ושיחותיי עם שופטים ובעלי מקצוע אחרים, כי מגוון השירותים, מרביתם חינם למשפחות, והרמה המקצועית של העוסקים בענייני ילדים בישראל, הם בין הטובים ביותר בעולם.

כמובן, כל האמור כאן מבטא את עמדותיי האישיות, ולא את אלה של הנהלת בתי המשפט או כל גוף אחר.

המעורבות של עובדי משרד הרווחה מול תפקידי ההורים

אין חולק על כך שבמצב רגיל, ייטב לילד שיגדל אצל הוריו; גם אם ההורים חיים בנפרד, ייטב שההורים יהיו אלה אשר ידאגו לכל צרכיו, כל הורה על פי יכולתו וזמינותו. משום כך, אין זה נכון לדבר על זכויות ההורים; ההורים, לצד מחוייבויותיהם לדאוג לילד, נהנים מאוטונומיה לדאגה לו ולטובתו לפי ראות עיניהם, ומבחינה משפטית, כל עוד הם ממלאים את תפקידם המשותף לטובת ילדיהם, בין כשחיים יחד ובין כשחיים בנפרד, יש להם חסינות מפני מעורבות חיצונית. זאת משמעותו של סעיף 15 לחוק האפוטרופסות.

אולם כאשר ההורים מביאים את ענייני ילדיהם בפני בית המשפט, בגלל סכסוך בנוגע לתחום זה או אחר בגידול הילד, הם מוותרים על חלק מהאוטונומיה שלהם; בית המשפט עשוי לבקש תסקיר ו/או חוות דעת, שבמסגרת הכנתו תהיה פלישה של עובד סוציאלי או מומחה אחר אל תחום החסינות האמור, לצורך בחינת טיב ההורות וטובת הילדים.

וכאשר גורם רשמי סבור שההורים אינם ממלאים את תפקידיהם כראוי לטובת הילד, מוגשת בקשה על פי חוק הנוער, אשר מטרתה לצמצם את האוטונומיה שלהם ולהעביר חלק מתפקידי ההורות לגורמים אחרים, או על פי חוק האימוץ, כדי להעביר את כל תפקידי ההורות למשפחה אחרת.

יחד עם זאת, יש חובה על המדינה להגן ככל שניתן על תפקיד ההורים, ולסייע בטיפוח יכולותיהם ככל שניתן. המדובר, איפוא, במציאת האיזון הנכון בין חובת המדינה לעודד גידול כל ילד במשפחתו הטבעית, ולהמנע מלהפריע למשפחה, מחד, לבין חובתה של המדינה להתערב כאשר ההורים אינם ממלאים את חובותיהם כנדרש והדבר עלול להסב נזק לילד.

על מנת לסייע בסקירת המצב הנוכחי, הכנתי סולם. ככל שהמדינה (ובכלל זה בתי המשפט ושירותי הרווחה) מעורבים יותר בחיי המשפחה, כך מצטמצמת האוטונומיה של ההורים.

סולם אוטונומיה הורית/מעורבות חיצונית

“סולם מרכוס”

גורמים.

- המלצות עו"ס חוק סדרי דין בדבר מגורי ילד אצל אחד ההורים והסדרי קשר עם ההורה האחר עלולות לסתור המלצה של עו"ס סדרי דין להעביר ילד למסגרת חוץ ביתית, ולקבוע הסדרי קשר עם כל הורה כאשר הילד אינו גר בביתם.

- מעמדה של יחידת הסיוע של בית המשפט לא צויין בסולם. יחידת הסיוע זמינה בכל סוגי ההליכים בבית המשפט לענייני משפחה, וגם בבתי הדין הדתיים, ובכל שלבי ההליכים. אכן יש התייחסות בדו"ח ועדת סילמן ליחידות הסיוע (עמ' 26), אך יש להבהיר שתפקידיה כוללים בין היתר: מתן תאור ראשוני לשופט של ההורים והילדים; מתן ייעוץ לבני זוג המסוכסכים; איתור מצבים של סכסוך בעצימות גבוהה; הצורך להגן על מי מבני הזוג או על הילדים; עזרה במציאת הסדרים זמניים; מתן המלצות בדבר הצורך להזמין תסקיר סעד ו/או חוות דעת של מומחה; וכן ניהול סדנאות בענייני הורות בזמן ולאחר פירוד בין הורים וגישור. יחידות הסיוע גם ממונות על הבאת קולו של הילד בפני בית המשפט.

- הצגת הדברים בצורה המצביעה על מעורבות בו זמנית של עובדים סוציאליים, אשר מונו על פי החוקים השונים, אשר שייכים מבחינה ארגונית למחלקות או חטיבות שונות של משרד הרווחה, ואשר לכל אחת שיטות עבודה וגישה מקצועית שונה, בחיי משפחה מסויימת. הדבר עלול להביא להטרחה מיותרת של המשפחה, בזבוז משאבים של כח אדם ושל זמן, וגם המלצות סותרות.

לכן כל ארגון מחדש צריך להיות מכוון לצמצום כפילות ולעידוד ראייה הוליסטית של המשפחה והצרכים של כל אחד ממרכיביה. מכאן חשיבות הצמדת עובד אחד למשפחה, אשר יוכל לתאם בין הגורמים השונים (ובכלל זה ההורים), אשר אמורים לפעול, כל אחד לפי שיטת העבודה שלו, לטובת הילד.

עובד סוציאלי של המשפחה

בגלל הקשיים האמורים, יש לראות בחיוב ההצעה לתגבר את מעמדם של עובדים סוציאליים, אשר אינם מזוהים עם בעלי מינוי על פי חוק הנוער או חוק האימוץ, או אפילו על פי חוק סדרי הדין.

תפקידו של עו"ס המשפחה כוללים עשיית הערכה בדבר צרכי ההורים

והילדים לתווך בין ההורים לבין המסגרות בקהילה אשר יוכלו לסייע². אותו עו"ס יכיר את המסגרות השונות, ובכלל זה שירותי בריאות הנפש, מוסדות שמטפלים באלימות במשפחה, שירותי איבחון לילדים ולהורים, מוסדות לילדים עם צרכים מיוחדים, מרכזי קשר, מגשרים, יועצי נישואין, יועצים חינוכיים וכיו"ב.

למקרה שיש פירוד או מחלוקות קשות בין ההורים, יש להוסיף על תפקידים אלה את הדאגה לשיקום הזוגיות, עד כמה שניתן, וגם אם הדבר אינו אפשרי, לעזור בשיקום ההורות עד כמה שנפגעה על ידי הסכסוך הזוגי והפירוד.

בנוסף על התיווך בין המשפחה לבין עו"ס בעלי הסמכה על פי חוק הסעד, חוק הנוער או חוק האימוץ, עו"ס המשפחה צריך להיות הגורם שמתאם בין העובדים הסוציאליים בעלי הסמכה לבין עצמם³. נוסף על מניעת בזבוז זמן, היות עו"ס משפחה דמות קבועה למדי אצל המשפחה עשויה לעזור בגישור ובהורדת עוינות בין ההורים לרשויות.

לצורך מילוי תפקידו של מתאם של כל הפעולות Case Manager, יש להוסיף הוראה מפורשת שהמידע בדבר ילד מסויים או משפחה מסויימת, מכל מקור שהוא, ובכלל זה המשטרה, רופאים, אחיות טיפת חלב, בתי חולים וחדרי טיפול דחוף (כגון טרם), מקלטים לנשים מוכות, קציני מבחן, חוקרי נוער, גורמי חינוך, גורמי בריאות הנפש, יוזרמו לעו"ס המשפחה. יש להניח שבדרך זו יצומצם מספר המקרים שבהם קרה אסון, למרות שכל המידע היה ידוע, אך חלקים היו אצל רשות אחת וחלק אחר אצל גורם אחר, ולא היו הנחיות שיאפשרו ריכוז החומר.

בדרך זו גם יתאפשר תכנון מקביל Parallel Planning, כלומר תכנון לשיקום ההורות ולהחזרת הילד לבית, לצד תכנון פתרון קבוע למקרה שהמאמצים לשקם את ההורות לא ישאו פרי.

לצד כל אלה, יהיה זה מתפקידו של עו"ס המשפחה לתת תשומת לב ליחסים בין קבוצת האחאים. כל הסדר, אם השמת אחד או יותר מהאחים בהשמה חוץ-ביתית, ואם הסדרת אחד האחאים אצל אחד ההורים למגורי קבע או אפילו לשהייה אצלו מדי פעם, עלול להשפיע על אחים אחרים. עו"ס המשפחה, אשר מכיר את כל הנפשות הפועלות, יוכל ליעץ להורים ולרשויות

---

² לכאורה, ניתן היה לחשוב על מינוי עו"ס לילד, שיתאם בין ההורים לשירותים הנחוצים לילד. אך מינוי כזה היה בו כדי להעמיד את העו"ס כמעין תחליף להורים, או המצאותו במצב מול ההורים שעלול להתפרש כאילו הוא נגד ההורים, וזאת בניגוד לתפיסה שיש למדינה מחוייבות להמנע, עד כמה שניתן, מלקחת מההורים את החופש והסמכות לקבל בעצמם החלטות בעניין ילדיהם.

³ היו מקרים שפניתי ליחידת הסיוע לשמש בתפקידים אלה, אך יש צורך בקיום עו"ס למשפחה לפני שמגיעים לבית המשפט. יתכן שמינוי כזה בשלב המוקדם ככל האפשר יוכל גם למתן את עצימות הסכסוך, על ידי הפנייה לגורמים המתאימים בעוד מועד.

האחרות ולהתריע על כל הצעה לגבי ילד מסויים אשר עלולה להיות בה פגיעה באח אחר.

כן יהיה זה מתפקידו של עו"ס המשפחה לדאוג להזדמנות לכל ילד, לפי רמת בגרותו, להביע את הרגשותיו ועמדותיו במהלך וכחלק מתהליך קבלת החלטות לגביו.

ייתכן קושי במחלקות הרווחה ברשויות מקומיות קטנות, בהן אין אפשרות להעמיד עו"ס משפחה שאינו גם במקביל עו"ס חוק נוער וגם עו"ס סדרי דין ואפילו עו"ס קשישים. נראה שההעדפה צריכה להיות לעו"ס משפחה, עם אפשרות לפנות לעו"סים המוסמכים על פי החוקים השונים ברמת מרחב או מחוז.

הועדות

ועדת סילמן ממליצה על "הפרדה ברורה בין ועדת תכנון טיפול והערכה"⁴ לבין הועדה להגנת הילד".

חוששני שיש בהמלצה זו לסרב את הליך ההחלטה אם, ועד כמה, להתערב במשפחה.

אבל העיקר הוא שיש לבחון את מצבו של הילד, דבר אשר מעצם טבעו יגלה אם הילד זקוק להגנה, ואם כן לפעול מיד בנקיטת האמצעים הנחוצים.

הנסיון והמחקר מצביעים בבירור כי כל ילד שנחשף למתח בין הוריו, או פירוד אפילו זמני, ועל אחת כמה וכמה אם נחשף לאלימות ביניהם (אפילו מילולית, ופיזית לא כל שכן), מצוי במצב לא נעים רגשית ופסיכולוגית. לאור זאת, יש להניח שהוא נמצא או עתיד להיות במצב שיצריך התערבות טיפולית. לכן נראה שההפרדה בין ילדים בסיכון לבין ילדים שהוריהם בשלבי פירוד היא מלאכותית.

לכן עדיף שתהיה ועדה אחת, להערכה ולתכנון טיפול, שהרכבו ייקבע בהתאם לצרכים של הילד המסויים. אותה ועדה צריכה לקבל את היכולת להעזר בגופים אחרים, כגון הועדה לקביעת מסוכנות למקרה שיש טענות של אלימות או פגיעה פיזית.

---

⁴ אציין, דרך אגב, כי לא הבנתי ואינני מבין מדוע בשם הועדה מדובר בתכנון טיפול ואחר כך הערכה: צריך היה לשנות את סדר הדברים בשם הועדה – ראשית הערכה, ואחר כך, למקרה שיש צורך בטיפול, תכנון הטיפול. אני חושש שמדובר בתפישה אשר אינה עולה בקנה אחד עם הגנת האחריות ההורית.

בהקשר זה, תפקיד עו"ס משפחה יהיה לעשות, סמוך לאחר קבלת המשפחה לטיפולו, הערכה ראשונית בדבר צורכי הילד המסויים. הוא זה אשר צריך לקבל סמכות, כפוף לאישור מנהל לשכת הרווחה, לדרוש קיום ישיבת ועדה, ולפי הצרכים של המשפחה גם לקבוע את הרכבה.

לדוגמה, במקרה קיצוני, אם נראה שיש צורך בפעולות מיידיות כדי להגן על הילד מפני התעללות נפשית (יש להניח שאם מדובר בפגיעה מינית או פיזית, או הזנחה קשה, תהיה פנייה מיידית לעו"ס חוק נוער לפעול בחירום), כי אז יהיה צורך להזמין דיון בועדה אשר יכלול עו"ס חוק נוער ואולי עו"ס חוק האימוץ, אך השתתפות נציגי משרד הבריאות ומשרד החינוך תהיה מיותרת.

בקצה השני, אם מדובר בצורך לתאם ענייני חינוך מיוחד וצרכים רפואיים, ולא ניתן לעשות כן בהסכמה כי ההורים מסוכסכים, אין כל צורך שישתתף עו"ס חוק נוער או חוק האימוץ, אך אולי עו"ס סדרי דין יהיה מוזמן. עצם מעורבות עו"סים של חוק האימוץ וחוק נוער עלולה להראות כאיום על ההורים, אשר במקרה כזה מיותר לחלוטין.

יש גם לשקול אם התפקיד של ועדת תסקירים יכול להשתלב עם ועדת הערכה ותכנון. הרי כפי שתואר תפקידו של ועדה זו, בעמ' 19 לדו"ח שבנדון, אף כאן מדובר בועדה רב מקצועית מקומית. ניתן במקרה הצורך, כאשר סבור עו"ס המשפחה שילד נמצא בסיכון בגלל עצימות הסכסוך בין ההורים, לצרף עו"ס חוק נוער ועו"ס סדרי דין לוועדה ההערכה ותכנון, ועל ידי כך לייתר העברת העניין לוועדה להגנה על ילדים. אף כאן ניתן למנוע לכפילות ובזבוז משאבים.

ידוע לי שלעיתים יש קושי בתיאום מועדי ישיבות ככל שמספר המשתתפים גדול יותר. הדבר קשה במיוחד במועצות אזוריות ועירוניות קטנות יותר או מרוחקות יותר ממרכזים מחוזיים של משרדים שונים. גם מטעם זה יש למנוע ריבוי ועדות וישיבות, וזימון אוטומטי של מי שאין לו מה לתרום לדיון.

מדובר בועדות שאינן סטטוטוריות, ולכן בכח נהלים של המשרד לעצב את הסמכויות ואת דרכי העבודה, כולל האפשרות שההרכב יישתנה לפי כל מקרה ומקרה.

שימוש יעיל בהרכבת הועדה בהתאם לצרכים של הילדים והמשפחה המסויימת יקל על כל המעורבים.

יש גם להודיע למשפחה על האפשרות להגיש ערר על החלטות טיפוליות לוועדת הערר על פי סעיף 2(ג) לחוק שירותי הסעד, תשי"ח-1958 (להלן – חוק

שירותי הסעד). שימוש יעיל בועדה זו עשוי להביא להסכמות, בפרט כאשר יש אפשרות של גישור לקראת דיון בועדת הערר, ועל ידי כך למנוע חלק מהפניות לבית משפט.

ייצוג המשפחה בועדות

לאחרונה שכיחים יותר ויותר מצבים בהם הורים מגיעים לדיוני הועדות בליווי עורכי דין.

על פני הדברים, אין לפסול את הדבר. הועדות מוסמכות לקבל החלטות מרחיקות לכת – אם לפתוח בהליכים משפטיים להוצאת ילד למסגרת חוץ ביתית, או לנקוט בצעדים אחרים אשר פוגעים בסמכויות ההורים והאוטונומיה שלהם. נוכחות עו"ד יוכל גם למתן את ההרגשה הקשה של ההורים שנובעת ממבנה הועדה – ההורים יושבים לבדם מול מספר עובדי רווחה ופקידים אחרים, אשר רובם ככולם אינם מוכרים להם, אשר אמורים לקבל החלטה גורלית.

אולם אין זה נכון לכנות הועדה או הועדות כגופים מעין-שיפוטיים. תפקיד הועדה היא לקבל החלטה מינהלית, אופרטיבית-טיפולית. על החלטותיה יש כאמור אפשרות להגיש ערר לועדת הערר על פי חוק שירותי הסעד, ואין ספק שועדת הערר ממלאת תפקיד מעין שיפוטי; וכאשר החלטה בועדה מביאה לפתיחת הליך בפני בית המשפט, מטבע הדברים נכונות החלטות הועדה נתונה לביקורת.

אמנם, ועדת התכנון או ועדה להגנת הילד, לפי העניין, חייבים לשמור על כללי ההתנהגות שחלים על כל גורם מינהלי שצריך לקבל החלטות, המכונים כללי הצדק הטבעי. אלה כוללים הצורך לציין מראש מה מטרת הישיבה, להזמין בעוד מועד כל מי שהאינטרסים שלו עלולים להפגע ולספק לו כל הנתונים שיוצגו, לאפשר לכל מי שיש לו עניין רשות דיבור, לנהל פרוטוקול בכתב, ליתן החלטה בעוד מועד ולהעבירה לכל מי שהשתתף בדיון.

משמעות האיפיון של הועדות כממלאות תפקיד מינהלי ולא מעין-שיפוטי היא שאין חובה לאפשר להורים להיות מיוצגים ע"י עורך-דין.

אכן יש חשיבות רבה שההורים, וגם הילד ככל שהוא בגיר דיו ליטול חלק בהליך, יבינו במה מדובר, ונעשים מאמצים לנוכחות מתורגמן לפי צורך. אך בהנחה שההורים מבינים את ההליך, אין לדעתי להכביד על ההליך בנוכחות עורך-דין.

זאת ממספר סיבות :

- ההליך בוועדה אינו אמור להיות אדוורסרי, הרשות מצד אחד, וההורים או הילד בצד שכנגד. אופי ההליך אמור להיות בחינה משותפת של בעיה שהתעוררה, ובין היתר הערכת הכוחות שעומדים לרשות המשפחה, והעזרה שהם יכולים לקבל, כדי לטפל בבעיה, וכן בחינת מידת המעורבות של הרשויות באוטונומיה של ההורים. (אתייחס בהמשך למעורבות המשפחה המורחבת).
- המצאות עו"ד מטעם ההורים (ואם ההורים מסוכסכים, עורך-דין של כל אחד מהם) עלולה להביא את נציגי הרווחה לעמדה מתגוננת, אשר אינה רצויה למילוי תפקידיהם. העמדת עו"ד מצד ההורים, ללא עו"ד מצד אנשי הרווחה, נראית כחוסר איזון הכוחות.⁵
- ככל שמדובר בעורך-דין המבין בענייני התפתחות הילד והמכיר בשירותים הקיימים לטיפול בילדים, יתכן שביכולתו לסייע. אולם יש לחשוש שהמצאותו של עו"ד, אשר אין לא ידע ונסיון בעניינים אלה, ושכל רצונו ומשימתו היא למנוע צעדים שנראים לו מנוגדים ל"זכויות" ההורים, תתקשה הוועדה במילוי תפקידה.
- יש לשקול האפשרות שאם בכלל תותר נוכחותו של עו"ד, יהיה זה עו"ד של הילד, מתוך רשימת עורכי-דין שעברו הסמכה מיוחדת לייצג ילדים.⁶

יחד עם זאת, ניתן לחשוב על שתי חלופות כדי להקל על ההורים : מתן היתר להביא קרוב משפחה, או הליך מובנה של גישור לקראת הדיונים בוועדות.

המשפחה המורחבת

יש לבנות מנגנון חובה של חיפוש פתרונות לילד מתוך קרובי משפחות ההורים. מנגנון זה יכלול מספר שלבים.

- פנייה להורים של הילד, על ידי עו"ס המשפחה, לקבלת פרטיהם של בני המשפחות מדרגה ראשונה ושנייה.
- קבלת רשות מההורים לפנות לאותם גורמים. אכן מדובר לכאורה בפגיעה בפרטיות, אך ככל שיוסבר שהפנייה נועדה לחפש אנשים מתוך

---

⁵ בהליכים בבית המשפט לנוער ובבית המשפט לענייני משפחה, עו"ס חוק נוער מופיע מטעם המדינה בדרך כלל ללא ייצוג משפטי, ולעיתים מתקשה להתמודד עם טענות משפטיות המועלות על ידי עו"ד של ההורים. גם תופעה זו אינה ראויה.

⁶ באופן כללי, יש לחתור לבניית מאגר של עורכי-דין שיעברו הסמכה לטפל בענייני משפחה בכלל, ובענייני ילדים בפרט. במדינות מסוימות, כבר באוניברסיטאות מתקיימים סמינריונים ללימודים משותפים של סטודנטים למשפטים, עבודה סוציאלית ופסיכולוגיה. הדבר מאפשר לסטודנט למשפטים להחליט אם התחום, של ענייני משפחה וילדם, מעניין אותו (או אם, מאידך, מכביד עליו רגשית ואם כן, לא יתפתה בעתיד לעסוק בהליכים כאלה גם כטובה ללקוח ותיק או לבן משפחה). ללשכת עורכי-הדין ראוי שיהיה אינטרס בבניית קבוצת מומחים בתחום. לאחרונה ללשכת הסיוע המשפטי מקדם הכשרת עורכי דין לטפל בייצוג ילדים, ויוזמה זו מבורכת בהחלט.

המשפחה אשר יוכלו לסייע, וכי אם לא יימצאו כאלה תיתכן הוצאת הילד למסגרת חוץ ביתית, יש להניח שרוב ההורים ישתכנעו ליתן פרטים.

- פנייה לבני המשפחה והזמנתם לשיחה משותפת. המודל מבוסס על Family Group Conference, כנהוג במדינות רבות, שבו מוסבר המצב לבני המשפחה המשתתפים, כי אז בני המשפחה דנים בינם לבין עצמם, בהנחיית אדם שהוכשר לך ואשר אינו מזוהה עם הרווחה או המשפחה, בפתרונות ובתמיכה שהם ביחד או מי מהם יוכלים לתת לצורך מסויים של הילד שההורים אינם מטפלים בו.⁷

גישור

הרבה נכתב ונאמר על היתרונות של גישור בענייני קטינים בסיכון, הורים מתגרשים, וכד'.

ברצוני להציע כי הגישור יהיה דבר בשיגרה, על חשבון המדינה אך על ידי גורמים שונים מזוהים עם המדינה, ואפילו דבר חובה.

גם כאן, ישנם מודלים רבים, חלקם כאשר כבר נפתחו הליכים בבית משפט לנוער,⁸ וחלקם עוד בטרם פתיחת ההליכים.⁹

יש לחתור להליכי גישור בשלב המוקדם האפשרי; יש בידי חומר שמתאר את השיטות השונות

סעיף 19

להלן נוסחו המלא של סעיף 19 לחוק האפוטרופסות:

לא באו ההורים לידי הסכמה ביניהם בענין הנוגע לרכוש הקטין, רשאי כל אחד מהם לפנות לבית המשפט והוא יכריע בדבר. לא באו ההורים לידי הסכמה ביניהם בענין אחר הנתון לאפוטרופסותם, רשאים הם יחד לפנות לבית המשפט, ובית המשפט, אם לא עלה בידו להביאם לידי הסכמה ואם ראה שיש מקום להכריע בדבר, יכריע הוא בעצמו או יטיל את ההכרעה על מי שימצא לנכון.

מתוך הקריאה להמנע משימוש בסעיף זה ולמחיקתו, נראה לצערי שיש אי הבנה בעניין מטרתו והשימוש שנעשה בו.

---

⁷ ברשותי חומר על תהליכים מסוג זה ממדינות שונות, שאשמח להעמיד לרשות הנוגעים בדבר.

⁸ נוכחתי ביום דיונים מרתק הבית משפט לנוער בעיר ווקובר, בקנדה, וראיתי כיצד רובם של ההליכים הסתיימו בהסכמה לאחר תהליך של גישור. המגשרים היו נוכחים בבניין בית המשפט, אך לא היו אנשי משרד הרווחה, אלא מגשרים שהיו בקיאים בפתרונות העומדים לרשות משפחות שילדם במצוקה. באופן דומה, גם בארץ בית המשפט לענייני משפחה נעזר ביחידת הסיוע לצורך גישור.

⁹ באוסטרליה, כתנאי להגשת הליך בבית משפט בענייני משפחה על ההורים לפנות ולקבל טיפול במרכז לטיפול משפחתי. המרכזים נמצאים בכל עיר, מאויישים על ידי מגשרים ואנשי מקצוע ומנוהלים על ידי עמותות וארגונים אחרים בפיקוח ממשלתי. במשך 5 השנים הראשונות לקיום חובת הפניה למרכזים אלה, פחת מספר הפניות לבית המשפט בענייני ילדים ב-33%.

ראשית, השימוש בסעיף מוגבל למקרים בהם ההורים אינם מסוגלים להגיע להסכמה, אז הם פונים לבית המשפט, אשר עושה כל מאמץ להביאם להסכמה. רק כאשר גם דבר זה לא הסתייע, בית המשפט מכריע בדבר. יודגש כי אין בסעיף זה כדי להפקיע את הסמכות הניתנת על פי סעיפים 24 ו-25 לחוק האפוטרופסות, שהובאו לעיל; בסעיף 19 מדובר בעניינים מסויימים מתוך ענייני האפוטרופסות, ולא בהכרעה בסוגיות המכונות החזקת הילד או המגע עימו באופן כללי וקבוע.

לכן, בית המשפט מוסמך להעביר את הסמכות לאחר, והוא עושה זאת בדרך כלל ליחידת הסיוע, במסגרת בחינת המשפחה, או במסגרת פנייה לעו"ס על פי חוק סדרי הדין להכנת תסקיר, וזאת לקביעת הסדרי קשר זמניים, עד להחלטת בית המשפט בעניין ההסדרים הקבועים.

הביקורת שנשמעת, בדרך כלל מפיהם של הורים אשר לא היו מרוצים עם הקביעות הזמניות של עובדים סוציאליים בדבר הסדרי קשר, מציגה את בית המשפט כגורם אשר מאציל באופן גורף וללא בסיס חוקי, את סמכותו להכריע באופן מוחלט בסכסוכים בין הורים – ולטענה זו אין אמת. רק אם נאמר בפירוש, מראש או לאחר מעשה, מקבלת החלטת הגורם בו מדובר תוקף מחייב של החלטת בית המשפט. מי שרואה עצמו נפגע מעצם האצלת הסמכות המצומצמת על פי סעיף 19 רשאי לערער על החלטת השופט, או לבקש רשות ערעור לפי העניין, ומי שאינו מסכים עם החלטת העובד סוציאלי רשאי לפנות לבית המשפט לשנות אותה.

עובדה היא שברוב המקרים של המקרים אין פנייה לבית המשפט לאחר שניתנה החלטה על ידי גורם שהוסמך על פי סעיף 19, כי לרוב מדובר בסמכות לעסוק בתיקונים נקודתיים להסדרי קשר. האם יעלה על הדעת שהורה שרוצה לשנות את יום הביקור שלו יחוייב לפנות לבית המשפט? האם הורה שרוצה לקחת את הילד לשמחה משפחתית ולהחזירו לבית ההורה השני שעה לאחר המועד שנקבע יצטרך להגיש בקשה עם תצהיר ולהמתין עד שבית המשפט מקבל את תגובת ההורה השני?

המשמעות התקציבית של ביטול הסעיף תהיה מאסיבית. מזכירויות בתי המשפט לענייני משפחה יהיו מוצפים בבקשות לעשות שינויים פעוטים כאלה, ושעות שיפוטיות רבות יוקדשו לעניינים אלה, אשר חשובים בפני עצמם, אבל ספק אם שופט הוא היחיד שיוסמך להכריע בהם.

יש שטוענים שבכך שעו"ס, שתפקידו ליתן תסקיר, יאלץ להכריע בעניינים של הסדרי קשר, יאבד על ידי כך את מעמדו כגורם ניטרלי. אבל גם לטענה זו אין בסיס. התסקיר כולל לא רק תיאור המשפחה, אלא גם המלצות בדבר הזמן שיבלה הילד עם כל אחד מהוריו. ההורים מודעים לכך היטב. קביעת

הסדרים זמניים אין בה פגיעה בניטרליות, יותר מאשר מתן המלצות בסיכומה של הבדיקה.

אכן יש למנוע מצב שבו מי שמתמנה על פי סעיף 19 ישמש בתפקיד זמן רב. מדובר במצב שבו ההורים מזניחים את ילדיהם, על ידי כך שמזלזלים במחויבות שלהם לעבוד יחד ולקבל החלטות משותפות לטובת ילדיהם. אם המינוי על פי סעיף 19 אינו מלווה בהנחיות להורים ללמוד לעבוד יחד ולפתח את היכולת להידברות, התועלת של המינוי תהיה מזערית. בכל מקרה, אין בדרך כלל ליתן צו כזה לפרק זמן שעולה על חודשים מספר.

מתאמי הורות Parental Coordinators

יש בהחלט לפתח את המקצוע של תיאום הורי. בתי המשפט נוהגים לעיתים למנות עו"ד או בעל מקצוע אחר לתאם בין ההורים אשר אינם מסוגלים לתקשר ביניהם לעניין ילדם (וגם מינוי זה נעשה על פי סעיף 19).

אולם כל עוד המקצוע אינו מוסדר, אין אחידות בין צווי המינוי הניתנים.

הגנה על עובדי רווחה

כמובן יש לגנות בצורה חריפה ביותר כל התבטאות שיש בה משום איום או תקיפה פיזית או מילולית, על עובד ציבור כלשהו, ועל עובד סוציאלי, כמו על רופא ועובד בריאות, שכל תפקידו לעזור לזולת, על אחת כמה וכמה.

אך לא די בגינוי; נחוצה הוקעה ציבורית למי שפוגע בעובד ציבור. הדבר נחוץ, כמובן, במישור התקשורתי וכן במישור הפלילי, ויש לתת עידוד לעיתונאים לפרסם שמותיהם ותמונותיהם של מי שעושים כאלה דברים. כן יש לשכנע את המשטרה ואנשי הפרקליטות כי עבירות מסוג זה פוגעות בציבור בכלל, מבחינת הפחתת יכולתו של עובד סוציאלי לתפקד כשהוא נפגע או תחת איום, וכן בבחינת נכונות של סטודנטים לעבוד מול הציבור. כן יש לפעול לא רק בדרישת עונשים כבדים למי שהורשע בעבירה כזו; יש גם לשקול מתן צווי הרחקה, על פי חוק מניעת הטרדה מאיימת, התשנ"ח-1998, וכן צעדים במקביל לחוק הגנה על הציבור מפני עברייני מין, תשס"ו-2006, המאפשר הטלת הרחקות מקרבן העבירה וממקומות בהם הקרבן נמצא.

סיכום

כפי שציינתי לעיל, מגוון השירותים אשר מדינת ישראל מעמידה לרשות כל תושביה, ילדים ומבוגרים, בחינם או בהשתתפות מזערית, הוא מקור לגאווה

לאומית ולקנאה בהרבה מדינות, אפילו הנחשבות מתקדמות ומפותחות.

דווקא ריבוי הגורמים המטפלים, בתוך משרד הרווחה ומחוצה לו, הביא לצורך לחשוב מחדש ולארגן מחדש את העבודה, כדי למנוע כפילויות, מצד אחד, ופספוסים, בגלל חוסר בהירות בדבר הגורם המוסמך לטפל בעניין, מאידך.

לכן מבורכת היוזמה שהביאה לכינוס ועדת סילמן ועבודת הועדה.

במסמך זה הצבעתי, על בסיס הנסיון השיפוטי שנצבר, על חלק ממסקנות הועדה והמלצותיה, והראתי שיש מקום לחשוב בצורה אחרת על הדרכים להגיע ליעדים הרצויים.

תקוותי שהדברים יעזרו לקובעי המדיניות ולא לה שעובדים בשטח לטפל טוב יותר באוכלוסייה הזקוקה להתערבות, תוך צמצום, עד כמה שניתן בהתחשב בצרכי הילד, הפגיעה באוטונומיה של הורים.

אשמח לקבל הערות על האמור במסמך זה, וכן לסייע בעיצוב הכלים הנחוצים ובקביעת נהלי עבודה.

מנחם אב תשע"ד - יולי 2014

פיליפ מרכוס

שופט בית המשפט לענייני משפחה בירושלים (בדימוס)
משפטאי, מרצה, יועץ בדיני משפחה וילדים

רח' אהרון בראנד 7/1, ירושלים 9387807

טל : 054-44-55-703

דוא"ל : philipmarcusjurist@gmail.com

אתר : www.philip-marcus.com